

Tautosakos ženklai gyvenimo kelyje

Adelei Seselskytei prisiminti

GRAŽINA KADŽYTĖ

Per Karteną driekiasi platus Palangos–Šiaulių plentas. Kelias, kuris veda, išveda, bet... ne visada sugrąžina. Tautosakininkės, humanitarinių mokslų daktarės Adelės Seselskytės, gimusios 1931 m. vasario 26 d. Kartenoje, gyvenimo kelias baigėsi 2016 m. rugsėjo 16 d. ir sustojo Rokantiškių kapinėse, kur palaidoti ir jos tėvai.

Puikios lituanistės, anuometinės Palangos gimnazijos direktorės, vėliau nusipelniusios kraštotyrininkės Emilijos Adiklienės pamokose išmokyta pajauti, suprasti, vertinti literatūrą, abiturientė iškeliavo į Vilnių studijuoti Pedagoginiame institute (dabar – Lietuvos edukologijos universitetas). Ji tikrai būtų buvusi gera mokytoja, nes ir pati tai mėgo, gal netgi būtų grįžusi, kaip sva-

jojo, į tėviškę ar bent arčiau jos, bet gyvenimo kelias ją nuvedė kitur. 1959 m. Adelė buvo pakviesta dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, visam likusiam gyvenimui priglusti prie tautosakos – giliųjų tautos kūrybos versmių. Tada čia jau buvo nedidelis dainų tyrėjų ir katalogintojų pulkelis: prie rankraščių triūsė Pranė Jokimaitienė, Vanda Kazlauskienė, Vanda Barauskienė (vėliau Misevičienė), Leonardas Sauka... Tautosakos sektoriaus vedėjas, puikus teoretikas Ambraziejus Jonynas ir pagal pareigas, ir mokslinių interesų vedamas stengėsi aprėpti visus barus.

Povilo Krikščiūno nuotrauka, 2010. LTRFt 20175

Pasakojamosios tautosakos dirvonus patikėjęs 1958 m. Maskvos M. Lomonosovo universitete filologijos studijas baigusiai Bronislavai Kerbelytei, ketino jai į talką skirti Seselskytę, tačiau vėl viskas persivertė antraip. Kazys Grigas grįžo į Tautosakos sektorių, idant taptų brandžiu, nepakeičiamu smulkiosios tautosakos specialistu. Jo paliktoms Instituto mokslinio sekretoriaus pareigoms direktorius, akademikas Kostas Korsakas pasirinko Adelę Seselskytę.

Mokslinis sekretorius anuomet buvo atsakingas už labai daugelį dalykų. Jis kuravo mokslinių tyrimų ekspertavimą, rašė Instituto mokslinės veiklos ataskaitas, organizavo konferencijas, kitus mokslo renginius, koordinavo mokslo programų vykdymą, mokslinių darbų leidybą. Administracinis darbas užėmė didžiąją dalį to laiko, kurį Adelė mieliau būtų skyrusi moksliniam, bet ir šias pareigas ji atliko atsakingai ir kruopščiai. Tuometiniam Lietuvos mokslų akademijos prezidentui Juozui Matuliui pageidaujant, 1973 m. ji parengė informacinį leidinį *Lietuvių kalbos ir literatūros institutas*, kurį 1981 m., minint Instituto veiklos keturiasdešimtmetį, perleido papildytą ir patikslintą, su išsamia leidinių bibliografija (1947–1980), su santraukomis rusų ir anglų kalbomis. Nors knygutė yra kišeninio formato, tik 105 puslapių, bet tai vienintelė glausta spausdintinė informacija apie Instituto lituanistų veiklą. Tiesa, dabar šią nišą užpildo interneto svetainės *www.llti.lt*, *www.aruodai.lt*, bet kartais patogų nešiotis rankoje ir nedidukę knygelę suflerę.

Rengdama įvadinius tekstus, autorė atidžiai studijavo Lietuvių mokslo draugijos archyvą, ir tai, kas netilpo toje knygutėje, vėliau buvo pateikta išsamesnėje draugijos veiklos apžvalgoje, kurią parengė *Tautosakos darbams* (t. XXXII, 2006), artėjant draugijos šimtųjų įkūrimo metinių minėjimui. Jai buvo labai įdomu atrasti jos iš motinos jaunystės prisiminimų gerai pažįstamą dvarininką Vytautą Mongirdą. Galėjo pasididžiuoti, kad jos tėviškės kaimynas, Mišūčių dvarininkas, išsimokslinęs, kultūringas žmogus, rėmęs lietuvių tautinį atgimimą, dalyvavęs Lietuvos valstybės kūrime, taip pat buvo Lietuvių mokslo draugijos narys, kur kas anksčiau pažinęs Vileišių rūmuose besidarbavusius žmones ir čia sukauptą tautos išminties lobyną.

Pirmasis tautosakininkės krikštas buvo darbas prie *Lietuvių tautosakos* penkiatomio pasakojamajai tautosakai skirtų trečio (*Pasakos*, 1965) ir ketvirto (*Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*, 1967) tomu: tam teko paaukoti kelerius metus. Prie trečiojo tomo, kuriame turėjo būti sudėti rinktiniai pasakų tekstai, dirbo dviese – su taip pat žemaičiu, telšiškiu Leonardu Sauka. Jis, tuomet buvęs mokslinis redaktorius, vadovas ir patarėjas, anot Adelės, tapo vadovu visam tolesniam jos gyvenimui, mokslinei veiklai. Kaip tik tada, naršant po šūsnis rankraščių bei spaudinių, juos dėliojant, lyginant, vertinant, sisteminant, savaime susiklostė A. Seselskytės mokslinio darbo tema: „Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą“. Tiesa, iš pradžių buvo ketinta aprepti visas stebuklines pasakas, tačiau jaunatvišką maksimalizmą netruko pakoreguoti pažinta tekstų gausybė ir įvairovė: apsisota prie pamotės ir podukros temos.

Kai *Kartenos* monografijos sudarytojas Virginijus Jocys kreipėsi į ją, karteniškę, pasakojamosios tautosakos specialistę, prašydamas straipsnio apie šios vietovės pasakojimus ir pasakotojus, iš naujo atsiversti Lietuvių tautosakos rankraštyne esamus rinkinius ir juose užrašytus tekstus dar kartą aptarti buvo įprasta. Nepaprasta buvo tik tai, kad kiekvieno pateikėjo vardas, pavardė kėlė iš užmaršties ištisas šeimas ir gimines, priminė žmones, su kuriais gyventa bendrystėje, kaimynystėje. Beje, teko nusistebėti gražiu sutapimu – pirmasis Lietuvių tautosakos rankraštyne esantis *Kartenos* pasakų rinkinys užrašytas Petro Milverto 1931-aisiais, tai yra tais pačiais metais, kuriais gimė Adelė.

Tautosakos rinktinės *Šiaurės Lietuvos pasakos* (1974) ir *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai* (1975) ji rengė kartu su itin artimos dvasios kolega, taip pat žemaičiu, dr. Norbertu Vėliumi ir ištikimu daugelio tautosakos leidinių redaktoriumi dr. Kostu Aleksynu. Kartu buvo skaitomi ir šifruojami nepaprasto kaimo siuvėjo Mataušo Jono Slančiausko rankraščiai, priklausantys Lietuvių mokslo draugijos fondui, kruopščiai atrinkti ir redaguoti jo su draugais, bendražygiais Jonišchio krašte užrašytos tautosakos tekstai. *Šiaurės Lietuvos pasakos* dabar yra pervestos į garso įrašų laikmenas (2004), kad sodria šiaurės Lietuvos praėjusių amžių kalba galėtų gėrėtis ir aklieji, kuriems spausdintas tekstas neparankus. 2010 m. pavasarį Tautosakos archyvo skyriaus moksliniame seminare Adelė mielai sutiko perskaityti pranešimą „Mato Slančiausko vardas dešimtmečių tėkmėje gyvas“; o vėliau tokiu pačiu pavadinimu išspausdino ir straipsnį *Tautosakos darbu* XXXIX tome (2010). Tarp kitų biografinio ir memuarinio pobūdžio detalių labai šiltai prisiminta 1989 m. gegužė, kai drauge su Norbertu ji atstovavo Institutui Joniškyje, kur buvo minimos „Atgajos“ draugijos šimtosios metinės. Tada Reibinių kaime, atstatytoje M. Slančiausko sodyboje, vykusi pavasarinė talka, lankytas ir aptartas čia kuriamas muziejus, priimtas Norberto siūlymas steigti M. Slančiausko liaudies kūrybos premiją, kurios pirmuoju laureatu 1990 m. tapo darbščiausias XX amžiaus tautosakos rinkėjas Jurgis Dovydaitis.

M. Slančiauskas buvo vienas ištikimiausių ir patikimiausių daktaro Jono Basanavičiaus bendradarbių leidžiant *Aušrą*, kaupiant Lietuvių mokslo draugijos rankraščius, vienas pirmųjų pakviestas tikruoju draugijos nariu. Baigus darbą prie minėtų tautosakos publikacijų, A. Seselskytei labai knietėjo imtis paties J. Basanavičiaus ir jo talkininkų surinktų pasakų tyrimo, sisteminimo ir publikavimo. Norėdama geriau pažinti iškilą asmenybę, vėl grįžusi prie Lietuvių mokslo draugijos dokumentų, suprato, kad tiktai probėgomis, epizodiškai pažintas yra bulgariškasis gydytojo ir mokslininko biografijos tarpsnis. Ji pradėjo ieškoti galimybių pagilinti šias žinias, susirašinėjo su rašytoju ir vertėju Ivanu Trojanskiu, kitais žmonėmis, kurie buvo prisilietę prie didžiojo lietuvių gyvenimo ir darbų. Šitaip pavyko gauti leidimą viešnagei Varnoje ir kitose vietovėse, susijusiose su tam tikrais J. Basanavičiaus

gyvenimo tarpniais. Vėliau sulaukė kvietimo stažuoti Sofijoje, Bulgaristikos centro Folkloro institute... Tačiau likti prie šios temos Adelei taip pat nebuvo lemta. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteką* parengė ir išleido jos bendradarbiai – L. Sauka ir K. Aleksynas.

L. Sauka priminė, kad metas Adelei grįžti prie jos pačios stabtelėjusio mokslinio darbo – disertacijos „Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą“. Pagal tuomet galiojusią tvarką Seselskytei disertaciją 1984 m. teko ginti Minske, Baltarusijos mokslų akademijos Menotyros, etnografijos ir tautosakos institute. Jos žinios ir parengtas darbas buvo įvertinti labai gerai. Neilgai trukus pasirodė ir monografija *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą* (1985), kurios keturi tūkstančiai egzempliorių buvo labai greitai išpirkti.

Mokslininkė mėgo ir visuomeninę veiklą. Sudarė tautosakos knygą vaikams *Kas miške, kas šile?: lietuvių liaudies pasakos apie našlaitę* (1990), kuri, iliustruota dailininkės Nijolės Šaltenytės, išleista „Vyturio“ leidyklos, Minsko knygų meno bienalėje pelnė II laipsnio diplomą. Penkiasdešimt tūkstančių tiražas iš knygynų kaipmat dingo ir teko leidimą kartoti. Ši knygutė 1994 m. buvo išleista ir Brailio raštu. Autorė buvo parengusi dar vieną panašų rinkinį – *Vilko giesmė*, bet jis, deja, per įvairias leidyklų pervartas nežinia kur pražuvo, nes anuomet dar nebuvo skaitmeninių laikmenų, o ir keliais egzemplioriais perrašyti, nelaimėi, nepasirūpinta...

Prasmingai tautosakos paieškos ženkliu ekspedicijas, kuriose Adelė dalyvavo ir su entuziastinguoju bičiuliu Norbertu, ir vėliau viena vaikščiodama jo pėdomis, kaip kad Gervėčių žemėje. 1992 m. pakviesta į Gervėčius konsultuoti Panevėžio moksleivių, kaip rinkti tautosaką, pati, asmeniniais įrašais papildžiusi šio krašto pasakų kraitelę, parengė ir išleido knygą *Gervėčių pasakos* (1997), kuri yra daugiau nei tradicinis pasakų rinkinys. Ją skaitant tarsi einama iš kaimo į kaimą, nuo pateikėjo pas pateikėją, kalbama su jais ir apie juos – visa tai prieš skaitytojo akis atveria įtaigų XX amžiaus Baltarusijos lietuviškos salos paveikslą. „Stebuklas – šis leidinys sustabdė negailestingą laiko bėgsmą, išsaugodamas Gervėčių krašto žmonių mintis, svajones, ilgaamžę jų kūrybą“ – rašė laikraštis *Lietuvių godos* (2001, Nr. 1-2). Ypač jai dėkojo Vilniaus gervėtiškiai, surengę gražias knygų sutiktuves „Vaidilos“ teatre. 2010-ųjų vasarą, iškeliausi tomis pačiomis pėdomis, ten gražiai pasidarbavo nauja tautosakos rinkėjų ir tyrėjų karta: jauni mokslų daktarai – Saulė Matulevičienė, Daiva ir Vykintas Vaitkevičiai, pasitelkę savo studentus. Vien tik po pirmosios viešnagės Lietuvių tautosakos rankraštyno videotekoje užregistruota trisdešimt valandų trukmės vaizdo įrašų laikmenų. Kas iš to bus – ateities klausimas, bet Gervėčiai vėl grįžo į mūsų savimonę, įsitvirtino dar vienos ar dviejų kartų pasaulėvokoje.

Mūsų gyvenimas turi tiek pradžią, tiek pabaigą. Tačiau jame palikti ženklai gali būti gairės kitų žmonių keliuose.